

MEMORANDAMO O KA HA MAIKEMISETSA A BILI YA PHETOLO YA MAEMO A DIHLAHISWA TSA TEMOTHUO

1. SEPHEO LE BOITSHETLEHO

1.1. Bili ya Phetolo ya Maemo a Dihlahiswa tsa Temothuo e batla ho fetola Molao wa Maemo a Dihlahiswa tsa Temothuo (Agricultural Product Standards Act, 1990 (Molao wa 119 wa 1990) (oo ka morao ho mona o bitswang ka hore ke “Molao o fetisitsweng”). Molao o fetisitsweng o hlophisetsa taolo hodima thekiso le thomelontle ya dihlahiswa tse itseng tsa temothuo, taolo hodima thekiso ya dihlahiswa tse itseng tsa temothuo, taolo hodima dihlahiswa tse ding tse amanang e tsona, mmoho le sebakeng sa ditaba tse ding tse tsamaelanang le ona.

1.2. Dikgaello ka mefuta tse leng ka hara Molao o fetisitsweng, tse bakileng hore ho be le tlhokeho ya diphetolo, di ile tsa hlwauwa. Kgaello e ka sehloohong e ile ya eba tlhalosong ya mokgwa-tshebetso wa taolo ya tsamaiso, e neng e kenyeletsa mekgwa-tshebetso ya tsamaiso yohle e amang tshebetso ya tlhathobo, ya tekolo le ya tlhahiso, mme ho ile ha fumantsheha hore e ne e sa behwa ka nepo hore e kgone ho bua ka botlalo ka se neng se rerilwe. Moeletsi wa tsa Molao wa Naha ke yena ya ileng a senola sena ha ditaolo tsa dihlahiswa ka mokgwa wa tlhaho di ne di ntshetswa pele, tse ileng tsa fumanwa di tlotse moedi o behilweng ke Molao.

1.3. Sepheopheo sa Bili ke—

- (a) ho hlophisetsa tshebediso e totobetseng le e atlehileng ya taolo ya tsamaiso;
- (b) ho hlophisetsa tekolo ya sehlahiswa sebakeng sa taolo ya boleng; le
- (c) ho etsa tlhophisetso e nngwe sebakeng sa ditaba tseo ho tla laelwa ka tsona.

2. KAKARETISO YA BILI

2.2. Polelwana ya 1: Ho fetolwa ha karolo ya 1

Polelwana ena e fetola ditlhaloso tse itseng, mme tsona ke “molekodi”, “Molaodi-Kakaretso”, “mokgwa-tshebetso wa taolo ya tsamaiso”, “Letona” le “rekisa”, e be e kenya tlhaloso e ntjha sebakeng sa “tekolo”.

2.3. Polelwana ya 2: Phetolo ya karolo ya 2

Polelwana ena e hlophisetsa hore Letona le ka kgethela kgwebo ya mmuso, kgwebo e ikemetseng, Mokgatlo, setheo, semphato kapa boto mosebetsi o itseng ka sepheo sa tlhatlhobo ya sehlahiswa temothuong sebakeng sa taolo ya boleng le tekolo bakeng lamokgwa-tshebetso wa taolo ya tsamaiso, oo, ka moo ditaba di ka bang ka teng, o nang le tsebo e nepahetseng, ha feela ho se na thahasello ya boqo kapa ya ditjhelete e totobetseng le haele e siretseng.

2.4. Polelwana ya 3: Phetolo ya karolo ya 3

Polelwana ena e fetola karolo ya 3 hore e hlophisetse mokgwa wa ho etsa mabapi le ho etswa ha qeto ke lefapha ka seo tefiso e tla ba sona.

2.5. Polelwana ya 4: Phetolo ya karolo ya 3A

Polelwana ena e hlophisetsa ho kenngwa ha lentswe “tekolo”.

2.6. Polelwana ya 5: Phetolo ya karolo ya 15

Polelwana ena e kenya ka hara karolo ya 15 ditshupo tse supang ho “mokgwa-tshebetso wa taolo ya tsamaiso” (karolwana ya (1)(dA)) le “tekolo” (karolwana ya (1)(g)), jwalo ka ditaba tseo Letona le ka etsang ditaolo ka tsona.

3. MEKGATLO EO HO RERISANWENG LE YONA

3.1. Bakgathatema bao ho seng ho buisanwe le bona mothating wa jwale ke ba ka hare (Bolaodi ho tsa Polokeho ya Dijo le Bolaodi ho tsa Tiisetso ya Boleng hammoho le ba Ditshebeletso tsa Tlhatlhobo). Mekgatlo le dikgwebo tse hlwaetsweng mesebetsi: Perishable Product Exports Control Board (PPECB), Product Control for Agriculture (PROKON) mmoho le South African Meat Industry Company (SAMIC).

3.2. Ho bile le ditherisano tse buletsweng bohle mmoho le bakgathatema ba latelang mabapi le Bili, e ileng ya ba ya phatlalatswa bakeng sa diphehiso:

- Mafapha a bosetjhaba a fapaneng, diyuniti tsa provense le tsa mebuso ya lehae;
- Mekgatlo e fapaneng ya dihlahiswa temothuong e kang Hortgro, CGA, GrainSA, Grain

Indasteri ya Disiu;

- Mekgatlo/Dimphato tse emetseng bahwebi jwalo ka AgriSA le NAFU;
- Barekisi ba banyane le barekisi ba baholo;
- Barekisi ba diromelwante, beng ba makoloi a jarang dihlahiswa tsa temothuo, matlo a bolokisetso ba dihlahiswa (packhouses) le mekgatlo;
- Barekisi le bareki ba ditswantle;
- Mekgatlo ya Basebedisi; le
- Baahi ba nang le thahasello.

4. DITLAMORAO HO MAFAPHA A MMUSO A BOSETJHABA LE HO DITHEO TSA MMUSO

4.1. Ho tla ba le ditlamorao tse nyenyane ha ho tluwa lehlakoreng la ditlhoko tsa basebetsi, la ditjhelete esitana le la marangrang a ditshebeletso tsa motheo. Ho fetolwa ha “mokgwa-tshebetso wa taolo ya tsamaiso” ho ka nna ha eba le ditlamorao tse amang ho fumanwa ha basebetsi, e ka ba ditheong tsa mmuso kapa ho kgethweng ha batho kapa mafapha bakeng sa mosebetsi o itseng.

4.2. Barekisi ba diromelwante, balemirui mmoho le barekisi ba ka una molemo ditiisetsong tse ka tlang mmoho le dipolelo tse kang tsa hore dijo di lenngwe le ho hlahiswa ka mokgwa wa tlhaho (organic), kapa hore nama ke ya nonyana/phoofolo e hodisitsweng ka mokgwa wa tlhaho (free range), hara tse ding, tse ka kgonang ho netefatswa. Basebedisi le bona ba tla una molemo ka hore ba sireletswe dipolelong tsa thetso, mme ka hona ba bone molemo wa seo ba se rekang ka ditjhelete tsa bona. Le boleng ba dihlahiswa tse rekiswang bo tla matlafatswa. Afrika Borwa e ka ba le mokgwa-tshebetso wa taolo ya dijo o matlafaditsweng e le ditholwana tsa diphetoho tse sisingwang tse lebeletsweng, tseo e tlang ho ba motheo o motle molemong wa pebofatsoya kgwebisano esitana le phihlollo ya mebaraka.

5. DITLAMORAO HO LEFAPHA

Ho tla ba le ditlamorao tse nyenyane ntle le diphetoho tse nyane tsa sebopelo ka hara

Diofisi tsa Bolaodi tsa: Polokeho ya Dijo le Tiisetso ya Boleng mmoho le Tshebeletso ya tsa Tlhatlhobo.

6. DITLAMORAO HO MMUSO WA PROVENSE

Ha di yo.

7. MOKGWA WA HO ETSA DINTHO KA PALAMENTENG

7.1. Maikutlo a Baeletsi ba tsa Molao ba Naha mmoho le Lefapha la tsa Temothuo, Kabo-Botjha ya Mobu le Ntshetsopele ya Metse ya Mahae ba na le maikutlo a reng Bili ena e tshwanetse hore e sejetswe ka ho ipapisa le mokgwa wa ho etsa dintho o hlonggweng ke karolo ya 76 ya Molaotheo hodima motheo ona o latelang:

Kgaolo ya 4 Molaotheo e totobatsa mokgwa oo ka ona molao o tlamehileng ho fetiswa ka teng ke Palamente. E laela le ho beha mekgwa e fapaneng ya ho sebetsana le Dibili, ho kenyeletsa Dibili tse Tlwaelehileng tse sa ameng diprovence (karolo ya 75 mokgwa wa ho sebetsa), mmoho le Dibili tse Tlwaelehileng tse amang diprovence (karolo ya 76 mokgwa wa ho sebetsa). Qeto ka ha mokgwa wa ho sebetsa o lokelang ho latelwa ha ho sejetsanwa le Bili e bitswa ho arola Dibili ka dihlopha tsa tsona – tagging, ka lereo leo e seng la sethatho.

Ka ho ya ka karolo ya 76(3) ya Molaotheo, Bili e tlamehile hore e sejetswe ho ipapisitswe le karolo ya 76 e bang e wela tlasa mokgahlelo wa tshebetso o balwang ka hara Shejulu ya 4. Shejulu ya 4 ya Molaotheo e bala mekgahlelo ya tshebetso e nang le matla a ho etsa melao boemong ba naha le ho ba provence. Nyeweng ya bosemolaotheo ba Bili ya Jwala (Liquor Bill), lekgotla le boletse tsena tse latelang:

“...Ekakgona ho se lebalwe hore karolo ya 76 sehlooho sa yona ke ‘Dibili tse tlwaelehileng tse amang diprovence’. Mmono wa ka ke ona: sesupo sa sengolwa se matla hore karolo ya 76(3) e tlamehile hore e utlwisiswe e le e hlokang hore Bili efe kapa efe eo ditlhophisetso tsa yona di welang ka selekano se batsi ka hara mokgahlelo wa tshebetso o balwang ka hara Shejulu ya 4 e sejetswe tlasa karolo ya 76.

Hang ha Bili e wela tlasa mokgahlelo wa tshebetso o balwang ka hara Shejulu ya 4, e tlamehile hore e se ke ya sejetswa ka ho ya ka karolo ya 75, empa e sejetswe ka ho ya ka mokgwa wa ho sebetsa wa karolo ya 76 (1) kapa ka ho latela mokgwa wa ho

sebetsa wa karolo ya 76(2)”.

Ka lebaka la qeto ya pejana Biling ya Jwala, nyeweng ya *Tongoane le Ba Bang kgahlano le Letona la tsa Temothuo le Merero ya Mobu Mmoho le Ba Bang**, lekgotla le ile la netefatsa hore ‘Bili eo ditlhophisetso tsa yona, ka selekano se batsi, di welang tlasa mokgahlelo wa tshebetso o balwang ka hara Shejulu ya 4 e tlamehile hore e sejetswe tlasa karolo ya 76’. Teko ena ‘e shebane le ditlhophisetso tsohle tsa Bili hore e kgone ho etsa qeto ka hore na di feela di ama ka bobatsi ho isa kae mekgahlelo ya tshebetso e balwang ka hara Shejulu ya 4, mme e seng ka hore ditlhophisetso dife kapa dife tsa yona di ka tlase ho moko wa yona.”

Ho feta moo, Lekgotla la Molaotheo le ile la bolela hore:

“...tshireletso ya mekgwa ya ho sebetsa e etseditswe hore di thuse diprovence hore lentswe la tsona le utlwahale haholo melaong e amang ka bobatsi. Di bohlokwa haholo mosebetsing wa NCOP ho etseng bonnete ba hore dithahasello tsa diprovence di nkelwa hloohong boemong ba bosetjhaba ba mmuso. . .” (bala seratswana sa 66)

Jwalo ka ha lekgotla le ile la qeta ka teng nyeweng ya Tongoane, ‘Bili e tlamehile hore e hlotjhwwe jwalo ka Bili ya karolo ya 76 le haeba e le tlhophisetso e le nngwe feela kapa ntlhanyana e le yona e sebetsanang ka selekano se batsi le mokgahlelo wa tshebetso o welang tlasa Shejulu ya 4’.

Ka hona, mmono wa rona ke hore Bili e tshwanetse hore e hlotjhwwe jwalo ka Bili ya karolo ya 76, e leng Bili e tlwaelehileng, e amang provence kaha e wela ka hara mokgahlelo wa tshebetso o balwang ka hara Shejulu ya 4 ya Molaotheo, e leng “Temothuo”.

7.2. Maikutlo a Baeletsi ba tsa Molao ba Naha ke a reng ha ho hlokehe ho fetisetsa Bili ena Lekgotleng la Bosetjhaba la Baetapele ba Moetlo ka ho ya ka karolo ya 39(1)(a) ya Molao o fetisitsweng wa Traditional and Khoi-San Leadership Act, 2019 (Molao wa 3 wa 2019), kaha o sa fupara ditlhophisetso tse amang molao wa setso kapa ditso tsa baahi ba ikgethang ka meetlo.